

makla birlikte Harem bölgesine girmelerinde sakınca görmemişlerdir. Şâfiî'ler'le Hanbelîler'e göre ise Mescid-i Harâm dışındaki camilere izinle girebilirler, ancak Harem sınırları içine girmelerini izin verilmez. Günümüzde Haremeyn-i şerîfeyn'in yönetiminde söz sahibi olan ülkede Hanbelî fıkıhı uygulandığı için bu mezhebin görüşü doğrultusunda tedbirler alınmıştır. Mekke ve Medîne haremelerinin girişinde kurulan kontrol merkezleri, uyarı levhaları ve gayri müslimler için yapılmış çevre yolları sayesinde bu hükmün uygulanmasına âzami titizlik gösterilmektedir.

Cami âdâbına riayet edemeyecek yaşta olan çocuklarla akıl hastalarının camilere girmeleri genellikle uygun görülmemişse de temyiz çağına gelmiş çocukların camiye götürülmesi, cemaatle namaza alıştırılması ve kendilerine camide Kur'ân-ı Kerîm öğretilmesi teşvik edilmiştir.

Hz. Peygamber'in camiye girerken okuduğu çeşitli dualar hadis kaynaklarında yer almaktadır (meselâ bk. Müslim, "Müşâfirîn", 191). Resûl-i Ekrem bir hadisinde, camiye girerken salâtü selâmdan sonra, "Allahım, bana rahmet kapılarını aç!" (اللهم افتح لي أبواب رحمتك), çıkarken de yine salâtü selâmdan sonra, "Allahım, senin lutuf ve keremini dilerim!" (اللهم اني اسألك من فضلك) şeklinde dua edilmesini tavsiye etmiştir (Müslim, "Müşâfirîn", 68; Ebû Dâvûd, "Şalât", 18). Camiye sağ ayakla girmek, sol ayakla çıkmak sünnettir. Camiye giren kimsenin tahiyetü'l-mescid* niyetiyle iki rek'at namaz kılması da sünnettir. Ezan okunduğu sırada camide bulunan bir kişinin meşrû mazereti olmaksızın namaz kılmadan çıkıp gitmesi mekruhtur. İbadet yerleri olan camilerde cemaati rahatsız eden, onların huzurunu bozan her türlü davranıştan uzak durmak gerekir. Soğan, sarımsak gibi ağır kokulu şeyleri yedikten sonra camiye gitmek mekruh sayıldığı gibi başkalarını inciterek öne geçmek, rahatsızlık verecek şekilde safaları sıkıştırmak ve namaz kılanın önünden geçmek de sakınılması gereken davranışlar olarak kabul edilmiştir.

Camilerde taraflara karşılıklı menfaat sağlayan alım, satım, kira vb. akidler veya gelir getirici diğer işler yapılmasının hükmü mezheplere göre mekruh veya haram sayılmış, hibe akdi ise câiz görülmüştür. Camide dilenmenin veya dilenen kimseye bir şey vermenin mek-

ruh veya haram olduğunu söyleyen âlimler vardır. Ancak ihtiyaç sahiplerine kendileri istemeden sadaka vermek câizdir. Cami içinde, orada bulunanları rahatsız etmeyecek şekilde konuşmanın bir sakıncası yoktur. Bununla birlikte sırf sohbet etmek amacıyla camiye gitmek, yüksek sesle konuşmak, hatta başkalarını rahatsız edecek şekilde yüksek sesle zikir yapmak tasvip edilmemiştir. Camiyi kirletmemek şartıyla orada uyumakta ve bir şeyler yemekte mahzur görmeyen fakihler bulunmakla birlikte Hanefî ve Mâlikî âlimleri i'tikâf, yolculuk veya misafirlik gibi özel durumlar dışında bunu mekruh saymıştır.

Namaz vakitleri dışında caminin kapatılması, içerideki eşyaya zarar verilme endişesi söz konusu olduğu durumlarda câiz görülmüş, aksi takdirde mekruh sayılmıştır. Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'e göre yağmur vb. mazeretler yokken cenaze namazının cami içinde kılınması da mekruhtur. İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise bunda bir sakınca yoktur.

Namaz kılmak bakımından camilerin en faziletlisi Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre sırasıyla Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebvî ve Mescid-i Aksâ'dır. Mâlikîler ise birinci sırada Mescid-i Nebvî'yi, ikinci sırada ise Mescid-i Harâm'ı zikrederler. Faziletleri birçok hadiste dile getirilen (Buhârî, "Fazlu's-şalât fi mescidi Mekke ve'l-Medîne", 1, 6; Müslim, "Hac", 505-511) bu üç mescidden sonra ise büyük ve cemaati kalabalık camiler gelmektedir. Ancak bu camilere devam etmek semt veya mahalle camiinin cemaatsız ve metruk kalmasına yol açarsa mahalle camiinde namaz kılmak daha faziletli kabul edilmiştir.

Cami inşaatı, onarımı, bakımı ve cami âdâbı ile ilgili hükümlere fıkıh kitaplarının genel olarak "Kitâbü's-şalât" bölümünde "İmâmet" veya "Cemâat" başlıkları altında, "Kitâbü'l-vakf", "Kitâbü'l-hazr ve'l-ibâha" ve "Kitâbü'l-kerâhiyye ve'l-istihsân" bölümlerinde yer verilir. Hadis kaynaklarında ise "el-Mesâcid" ve diğer ilgili başlıklar altında ele alınır. Camilerle ilgili çeşitli hükümlere dair müstakil risâleler kaleme alındığı gibi birçok konuları ele alıp işleyen kitaplar da yazılmıştır. Zerkeşî'nin *İ'lâmü's-sâcid bi-ahkâmî'l-mesâcid*, Cerrâî'nin *Tuhtetü'r-râki' ve's-sâcid fi ahkâmî'l-mesâcid*, Cemâleddin el-Kâsımî'nin *İşlâhu'l-mesâcid mine'l-bida' ve'l-avâ'id* adlı eserleri bunlardan bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *Miftâhu künûzi's-sünne*, "mesâcid" md.; M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "mescid" md.; *Müsned*, II, 349, 420, 503; Buhârî, "İlim", 6; "Şalât", 47, 62, 65; "Ezân", 160; "Menâkıbü'l-enşâr", 45; "Fazlu's-şalât fi mescidi Mekke ve'l-Medîne", 1, 6; Müslim, "Mesâcid", 24, 25, 69, 73, 79-81; "Müşâfirîn", 68, 191; "Hac", 505-511; İbn Mâce, "Tahâret", 78, 126; "Mesâcid", 5, 11; "İkâmet", 53, 194; "Hudûd", 31; "Diyât", 2; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 93; "Şalât", 18, 23, 53, 54; "E't'ime", 41; "Hudûd", 37; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, II, 10, 11; Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an*, III, 87-89; Serahsî, *el-Meb-sû't*, XII, 34, 36, 42 vd.; Fahreddin er-Râzi, *Me-fâtihu'l-gayb*, XVI, 7-10; İbn Kudâme, *el-Mug-nî*, I, 145, 307, 455; V, 607, 634-635; Kurtubî, *el-Câmî*, VIII, 104-106; Nevevî, *el-Mecmû*, IV, 51, 53; V, 4-5; VIII, 476; XV, 361-362; İbnü'l-Hâc, *el-Medhal* [baskı yeri yok] 1401/1981, I, 39-48; II, 203-238, 245-247, 264, 281-283, 289-292; Zerkeşî, *İ'lâmü's-sâcid bi-ahkâmî'l-mesâcid* (nşr. Ebû'l-Vefâ Mustafa el-Merâgî), Kahire 1403/1982; İbn Müflih, *el-Âdâbü's-şer'iyye*, Kahire, ts., II, 324-325; III, 378-430; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Kahire 1348, III, 171; IV, 206-207; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Kahire), I, 298-300; V, 61-65; İbn Nüceym, *el-Bahr*, II, 36-40; Şah Velîyyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhî'l-bâliğa* (nşr. Seyyid Sâbık), Kahire, ts. (Dârü'l-Kütübî'l-hadîse), I, 379-380, 406-410; *el-Fetâva'l-Hindîyye*, I, 109-110; V, 319-322; Şevkânî, *Neylül-evtâr*, II, 136-138, 164-185; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, I, 441, 442, 446; III, 369-376; Elmalılı, *Hak Dini*, IV, 2479-2503; Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, *Tahzîrû's-sâcid min ittihâzi'l-kubûri mesâcid*, Beyrut 1377; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erba'a*, I, 121-123, 284-290, 332-334; Şerbâsî, *Yes'elüneke fi'd-dîn ve'l-hayât*, Beyrut 1980-81, IV, 19; M. Cemâleddin el-Kâsımî, *İşlâhu'l-mesâcid mine'l-bida' ve'l-avâ'id* (nşr. Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî), Beyrut 1403/1983; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtîbü'l-idâriyye* (Özel), I, 170-174; II, 29-31.

MEHMET ŞENER

CÂMİ*

(الجامع)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Arapça'da "toplamak, bir araya getirmek" anlamındaki cem' kökünden sıfat olan ve sözlükte "toplayan, bir araya getiren, buluşturup birleştiren" anlamına gelen câmi' bu şekliyle, ayrıca aynı kökten türeyen fiil kalıplarıyla çeşitli âyet ve hadislerde Allah'a nisbet edilmiştir. Bu kullanışlarla yirmiyi aşkın âyet ve hadiste yer alan cem' kavramı gerek bu âyetlerde gerekse ilgili hadislerde daha çok Allah'ın kıyamet günündeki cem' fiilini ifade etmekte, bazı âyet ve hadislerde ise O'nun dünya hayatıyla ilgili toplama ve düzenleme fiillerine işaret edilmektedir (bk. M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "cm'a" md.; Wensinck, *Mu'cem*, "cm'a" md.).

Muhtelif naslarda Allah'ın zâtına nisbet edilen câmi' ismi veya sıfatının, hem madde âlemi ve dünya hayatı hem de âhiret hayatı planında kapsadığı mânaları genişletmek mümkündür. İlgili âyetlerin muhtevasında görülmemekle birlikte ilk dönem âlimlerinden itibaren câmi' ismi için "bütün övgü ve erdemleri zâtında toplayan" şeklinde bir mâna da düşünülmüştür (meselâ bk. Bağdâdî, vr. 85^b). Bu geniş mâna, söz konusu ismin esmâ-i hüsnâ hadisinde (Tirmizî, "Da'avât", 82; İbn Mâce, "Du'â", 10) mutlak olarak zikredilişine dayanılarak verilmiş olmalıdır. Bu telakkiye göre câmi' Allah'ın zâtını niteleyen isimler grubuna girer. Gazzâlî câmi'in, kâinatın yaratılış ve yönetilişine ilgili bir isim olarak da düşünülebileceği görüşündedir. Çünkü kâinat birbirine benzeyen ve benzemeyen, hatta birbiriyle çelişen birçok unsurun oluşturduğu tabii nesnelerden meydana gelmiştir. Bu kadar farklı malzemenen tam bir âhenk ve nizam arzeden kâinat kompleksinin meydana getirilişi (cem'), Allah'ın câmi' isminin bir tecellisi olarak kabul edilmelidir. Bu ilâhî terkinin nasıl gerçekleştiğini anlayabilmek için kâinattaki bütün birleşimleri ve etkileşimleri bilmek gerekir. Şüphe yok ki tabiat bilimleri alanında kaydedilen ilerlemeler evrenin tanınmasına, dolayısıyla câmi' isminin sırlarının peyderpey açılmasına yardımcı olacaktır. Câmi' isminin dünya hayatıyla ilgili bir tecellisi de Allah'ın gönülleri birleştirmesinde gözlenir. Eşler, ebeveyn-evlât, kardeşler, meslektaşlar, gaye arkadaşları, hatta hemcins olmanın ötesinde ortak tarafları bulunmayan insan türünün fertleri arasında mevcut olan kalbî bağlılık, câmi' isminin tecellileriyle gerçekleşen ilâhî lufuftan başka bir şey değildir (bk. el-Enfâl 8/63).

Cem' kavramını Allah'a nisbet eden âyetlerin çoğu bu ilâhî fiilin âhiret âleminde gerçekleşeceğini ifade eder. Bu sebeple Kur'an-ı Kerim'de âhiretten "toplanma günü" (yevmü'l-cem') diye de söz edilmiştir (eş-Sûrâ 42/7; et-Tegâbün 64/9). Yüce yaratıcı, ölüp yok olan ve madî varlıkları gözle görülemeyecek halde fenâ bulan insanları âhiret hayatında, bedenlerinin temel unsurlarını bir araya getirmek suretiyle yeniden canlandırır, hesaba çekmek ve aralarındaki anlaşmazlıkları gidermek için toplar ve nihayet iyileri cennette, kötülerini de cehennemde cem' eder. Câmi' isminin âhiret ile ilgili bu tecellisi, Kur'an-ı Kerim'de yine "toplamak" mânasına gelen haşr

kelimesiyle de ifade edilmiştir (bk. HAŞİR). Bu uhrevî tecellisiyle de câmi' insanları ilgilendiren ilâhî isimler grubuna girer.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "cm'a" md.; M. F. Abdülbâkî, *Mu'cem*, "cm'a" md.; Wensinck, *Mu'cem*, "cm'a" md.; İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82; Halîmî, *el-Minhâc*, I, 207; Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, vr. 85^{a-b}; Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-şifât* (İmâdüddin), I, 149; Gazzâlî, *el-Makşadül-esnâ*, s. 113; Fahrreddin er-Râzî, *Levâmî'u'l-beyyînât*, s. 343.

BEKİR TOPALOĞLU

CÂMÎ'

(الجامع)

Arap edebiyatı, fıkıh usulü ve mantıkta kullanılan bir terim.

Meânî ilminde câmi', "iki şeyi zihinde birbirine bağlayan alâka ve münasebet" anlamında kullanılır. İki müfred veya iki cümle arasında atıf harflerinden "vav" ile kurulabilen bu alâka zihnin fonksiyonlarına göre aklî, vehmî ve hayalî olmak üzere üç kısma ayrılır.

1. Câmi'-i aklî. Akıl yoluyla iki şey arasında kurulan münasebetten ibaret olup üç grup halinde mütalaa edilir. a) Temâsül. Aynı türden olan iki şeyi zihinde birleştiren münasebettir; saf-berrak, ilim-irfan, gül-lâle gibi. b) Tezat. Aralarında zıtlık bulunan iki şeyi birleştiren münasebettir; siyah-beyaz, soğuk-sıcak, yergök gibi. c) Tezâyüf. Birinin düşünülmesi diğerini de hatıra getiren şeyler arasındaki münasebettir; karı-koca, baba-oğul, az-çok gibi.

2. Câmi'-i vehmî. Duyu organlarına dayanmadan elde edilen bazı idrakler arasında vehim tarafından kurulan zihnî bağlantılardan ibaret olup üç kısımda incelenmiştir. a) Şibh-i temâsül. Aslında birbirine zıt olan iki şey arasında vehmin onları benzer telakkî etmesi sebebiyle meydana gelen ilgidir. Meselâ akıl, beyaz ile siyahın zıt olduğuna hükmettiği gibi açık sarının da bu iki renge zıt olduğuna hükmeder. Vehim ise açık sarı beyaza benzediğinden onunla beyaz arasında münasebet kurar. b) Şibh-i tezat. Aklın benzer kabul ettiği iki şeyi vehmin zıt görmesi suretiyle meydana gelen ilgidir. Meselâ akıl kitap ile defterin benzer olduğuna hükmettiği halde vehim örfteki mânalarına bakarak bunları zıtlık alâkasıyla zihinde birleştirebilir. c) Şibh-i tezâyüf. Gerçekte aralarında tezat bulunan iki şeyi vehmin zihinde bir-

leştirmesi sonunda meydana gelen münasebettir; güzel ile çirkin, acı ile tatlı gibi.

3. Câmi'-i hayalî. Duyularla algılanan iki şey arasında hayal yoluyla kurulan münasebettir. Bu tür münasebetler insanların çevrelerine, yetiştikleri şartlara ve zamana, örf, âdet ve mesleklerine bağlı olarak farklılık arzeder. Meselâ kalem kavramı, bir yazarın hayalinde canlandırdığı şeyleri (kâğıt, mürekkep, kitap vb.) bir terzinin hayalinde canlandırmaz. Buna karşılık iğne terzinin hayalinde canlandırdığı şeyleri yazarın hayalinde canlandırmaz.

Meânî ilminin kurallarına göre zihnin kelime veya cümleleri birbirine bağlayabilmesi için aralarında bu birleştirme yönlerinden birinin bulunması gerekir. Aksi takdirde cümleler arasında kopukluklar meydana gelir ve fikrî insicam kaybolur (bk. FASIL).

Câmi', beyan ilminin konularından birini oluşturan istiarede taraflar (müsteârün minh-müsteârün leh) arasındaki münasebet anlamında kullanılmıştır (bk. İSTİARE). Ayrıca usûl-i fıkıhta kıyasa gidebilmek için asıl ile fer' arasında bulunması gereken müşterek illet, mantıkta ise usulüne uygun olarak yapılan (efrâdını câmi, ağıyârını mâni) tarif için de kullanılmıştır (bk. KIYAS; TARİF).

Câmi' İslâm literatüründe birçok kitap adının ilk kelimesini teşkil etmiş, "toplayan, bir araya getiren" anlamından dolayı kendi alanı ile ilgili bütün hususları, önemli meseleleri veya belli konuları ihtiva eden tefsir, fıkıh, kelâm gibi ana İslâmî ilimlerle tıp, matematik ve biyografî gibi çeşitli ilim dallarında yazılan birçok eserin adı bu kelime ile başlamıştır. Nitekim Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn*'unda 130, zeylinde ise 100 civarındaki eserin adının câmi' kelimesiyle başladığı görülür.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 236-237; Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh* (nşr. M. Abdülmün'im Hafâcî), Kahire 1400/1980, I, 263-266; *Keşfü'z-zunûn*, I, 533-577; *İzâhu'l-meknûn*, I, 349-359; Mehmet Rifat, *Mecâmiu'l-edeb: İlmi Meânî*, İstanbul 1308, s. 195-199; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri I: Belâgat*, Ankara 1980, s. 106-108; Bedevî Tabâne, *Mu'cemü'l-belâğati'l-'Arabiyye*, Riyad 1402/1982, I, 153-155, 262-263; II, 567-568, 952-954; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-muşalahâtî'l-belâğiyeye ve tetavvürühâ*, Bağdad 1406/1986, II, 402-404; Ahmed Mustafa el-Merâgî, *Ulûmü'l-belâga*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kalem), s. 150-152; *Şûrahût-Telhiş* [baskı yeri ve yılı yok], III, 76-109.

HULUSİ KILIÇ